

Марина Кругляк

КОРРУПЦИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА ПРИМЕРЕ УКРАИНЫ)

В статье рассматривается распространение явления коррупции в высшей школе Российской империи в XIX – начале XX вв. Основываясь на воспоминаниях выпускников университетов подросийской Украины, автор делает вывод о распространении и популярности взяточничества среди российской профессуры в первой половине XIX в. в виде так называемого «пансионерства». Приводятся примеры коррупции при поступлении в высшее учебное заведение, при сдаче экзаменов. Показаны пути борьбы с коррупцией со стороны отдельных студентов и профессоров.

Ключевые слова: университет, профессор, студент, коррупция, пансионерство.

Maryna Krugliak

CORRUPTION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE 19TH – EARLY 20TH CC. (ON THE EXAMPLE OF UKRAINE)

The article deals with the spread of corruption in the higher school of the Russian Empire in the 19th – early 20th cc. Based on the memoirs of the graduates of Russian Ukraine, the author concludes about the distribution and popularity of bribery among the Russian professors in the first half of the 19th century in the form of the so-called «board and lodging». The examples of corruption for admission to higher educational establishments, while passing exams are shown. The ways to fight corruption from the perspective of individual students and professors are described.

Key words: university, professor, student, corruption, board and lodging.

УДК 94(477):364:272

Тетяна Ісса

БЛАГОДІЙНА ДОПОМОГА ПОЛЬСЬКОГО ДВОРЯНСТВА РИМО- КАТОЛИЦЬКОМУ НАСЕЛЕННЮ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті висвітлюється благодійна діяльність польського дворянства Київської губернії на користь Римо-католицької церкви та соціально незахищеного населення цієї конфесії на початку XX ст. На підставі архівних та опублікованих матеріалів відзначено активність польського шляхетства губернії у сфері доброчинності напередодні та в роки Першої світової війни, зокрема участь у створенні та роботі Київського римо-католицького благодійного товариства. Досліджено, що римо-католицькі костели постійно були об'єктом дворянської благодійності.

Ключові слова: Київське римо-католицьке благодійне товариство, дворянство, поляки, благодійність, костели.

Дослідження благодійності етнічних і релігійних меншин привертає увагу істориків як приклад функціонування громадської системи піклування, яка успішно організувала опіку над бідним населенням, забезпечуючи матеріальні та духовні потреби представників своєї етноконфесійної спільноти. Серед дослідників благодійності польського населення Правобережжя слід відзначити Я. Бойчука [1], В. Шостака [2], О. Білобровець [3], О. Ніколаєнко [4] та інші. В умовах, коли лєвова частка благодійних пожертв на користь костелів і на потреби бідного римо-католицького населення належала представникам дворянства, необхідність спеціального дослідження цієї проблеми є очевидною.

Дворяни римо-католицького сповідання ревно підтримували свої костели. У ситуації, коли російське самодержавство робило наступ на економічні права РКЦ на Правобережжі, місцеві землевласники виступали активними союзниками католицького духовенства. Паства РКЦ відзначалася високим ступенем релігійності, згуртованості навколо костьолів, дисциплінованості, відданості своїм духовним наставникам. Та її частина, що належала до елітарних прошарків населення – великих землевласників, аристократів, підприємців, урядовців, інтелігенції – служила надійною опорою своїй Церкві, надаючи їй всебічну допомогу.

У середовищі Київського дворянства звичною справою, навіть в умовах Першої світової війни, були пожертви на костели. У час, коли у благодійників на першому місці стояли потреби населення, постраждалого від війни, Божий дім залишався об'єктом благодіяння. Як і в мирний час, коли благодійники жертвували тисячі карбованців на храми, так і в умовах війни релігійні мотиви доброчинності були поширеними. Благодійність, стимульована релігійною необхідністю віддавати

десятину та подарунки на храм Господній, а також ідеєю, що багаті повинні ділитися частиною заробленого, була важливою частиною суспільного життя в домодерну добу. Одночасно, етичні та релігійні міркування поєднувалися з честолюбністю, бажанням репрезентувати свій матеріальний статус тощо.

Мережа костелів на Київщині була збудована й утримувалася переважно коштом навколишніх землевласників [5, с. 312]. Так, наприклад, в селі Розважів Радомишльського повіту в 1912 р. на кошти графа Ксаверія Браницького проведено ремонт будівлі костелу – храм пофарбовано всередині та замінено дерев'яну покрівлю на залізу [6, арк. 18]. Дворянка Анна Змигородська в 1911 р. звернулася до Київського губернатора з проханням дозволити їй побудувати в селі Халаїм-городок Бердичівського повіту нову римо-католицьку каплицю на місці старої, яка була не придатною для проведення богослужінь [7, арк. 1]. Дворянка володіла в селах Лебединці, Халаїм-городок і Чорнорудці 4 879 дес. землі. Землевласниця отримала дозвіл на будівництво та витратила на добротинне діяння 9 200 руб [7, арк. 13].

Дворянка Кароліна Ярошинська також звернулася у 1913 р. з проханням дозволити їй на власні кошти збудувати римо-католицьку каплицю на Юрківській вулиці в Києві для духовних потреб дітей з притулку римо-католицького благодійного товариства та католиків, які проживали на згаданій вулиці. Проте міністр внутрішніх справ відхилив прохання Ярошинської через «неблагонадійність» згаданого товариства [8, арк. 4]. Дворянка Сиртчинська також зверталася навесні 1914 р. до губернатора з проханням дозволити побудувати каплицю при створеній на її кошти римо-католицькій лікарні в м. Києві [9].

Генріх Мазаракі, хоч і був також членом Київського римо-католицького благодійного товариства, але, представляючи інтереси впливового графа Владислава Олександровича Браницького, у 1912 р. отримав дозвіл на аналогічне прохання збудувати каплицю в с. Озерне Васильківського повіту [10, арк. 7]. Службовці-католики з Озернянського цукрового заводу та суміжних з ним фільварків: Озернянського, Чупирського та Потіївського проживали від найближчого приходського костелу в м. Біла Церква на відстані близько 32 км. Подолання такої відстані заради задоволення духовних потреб, особливо враховуючи незадовільний стан доріг у весняний і осінній час, значно ускладнювало умови праці та відпочинку робітників, через що і власник фільварків був зацікавлений у побудові нової каплиці. Згідно з поданим проханням, Браницький цілком брав на себе фінансування будівництва, надав на розгляд відповідних установ план будівництва та вніс 6 000 крб. в Київське губернське казначейство [10, арк. 4].

Прикладом добротинної діяльності є фінансування релігійних видань. Так, у 1906 р. настоятелем костюлу Святого Олександра в м. Києві Казимиром Ставинським був започаткований часопис «Lud Boży» («Божий народ»), який видавався дворянином І. Моховським. Варто зазначити, що «Lud Boży» був єдиним релігійним польськомовним виданням у Луцько-Житомирській дієцезії, де висвітлювались питання суспільного життя на Правобережжі на початку ХХ ст. [11, с. 14] «Lud Boży» та «Dziennik Kijowski» були єдиними постійно діючими київськими польськомовними органами друку, котрі не припиняли своєї діяльності з початку виходу у світ і аж до 1918 р. [12, с. 841].

4 березня 1906 р. імператор Микола видав Іменний височайший указ «Про тимчасові правила про товариства і союзи» [13, с. 201–207]. Згідно з ним, дозволялося створювати товариства як зібрання декількох осіб, що ставили перед своєю діяльністю певну ціль і не мали за мету отримання прибутку. Указ чітко визначав, хто міг бути організатором товариства, мету діяльності, документи, необхідні для відкриття тощо. Оскільки цей указ не поширювався на товариства, які переслідували релігійні цілі, то на Правобережній Україні почали утворюватися благодійні римо-католицькі товариства. У Київській губернії такі товариства зареєстровано в Бердичеві 11 липня 1906 р. та у Звенигороді 15 квітня 1907 р. [3, с. 14]. Помічник начальника Київського губернського жандармського управління в Уманському, Звенигородському, Липовецькому повітах 30 листопада 1912 р. повідомляв, що в м. Умань діяло римо-католицьке благодійне товариство. Товариство нараховувало 147 «з осіб виключно польського інтелігентного дворянства» [14, арк. 147]. До складу товариства входили інтелігентні поляки з дворянських родів не лише міста Умані та повіту, але і Липовецького, Таращанського і Гайсинського повітів, у яких не було власних польських клубів і товариств.

Згадане Київське римо-католицьке благодійне товариство створене у 1903 р. зусиллями місцевого дворянства. Так, серед почесних членів Київського товариства були такі відомі представники дворянства як графиня Христина Потоцька, графи Михайло та Фелікс Собанські, Добротворська Оттолія, Маньковська Ядвіга, Янковський Леонард, Ярошинська Кароліна. Почесних членів обирали на загальному зібранні з-поміж осіб, які проявили особливі заслуги і видатну діяльність на полі благодійності [15, арк. 299].

Серед дійсних членів товариства привертають увагу імена впливових польських дворян: графиня Марія Браницка, Юлія Браницька, Констанція Монтрезор, Ніна Скаржинська, князь Роман

Сангушко, графи Владислав Браницький, Володимир Грохольський, Владислав Млодецький, Йосип Потоцький, Микола Іллінський. Членами товариства були також польські дворяни, імена яких неодноразово з'являються в архівних документах по благодійності під час Першої світової війни: Змигородська Анна, Марія та Ян Мазаракі, Ян Липковський, Стефан Подгорський та ін.

Крім сплати щорічних членських внесків, дворяни робили значні пожертви як на роботу самого товариства, так і на інші доброчинні справи. Наприклад, у 1909 р. граф Адам Ржевуський пожертвував 3 000 крб. для недоторканого капіталу товариства, відсотки з якого виплачувалися у вигляді стипендії для одного поляка-студента ВУЗу; Ядвіга Маньковська пожертвувала 3000 крб. на робітничий дім ім. Св. Вацлава, Станіслав Жеромський – 3 тис. крб. на недоторканий капітал товариства, Ян і Ерік Маньковські – 600 крб., Кароліна Ярошинська – 500 крб., Марія Мазаракі – 400 крб. [15, арк. 147зв]. Більшість членів товариства була активно задіяна в роботі організації – учасники не лише сплачували членські внески та жертвували на проведення різноманітних акцій, але приймали участь у підготовці благодійних проектів. Так, щорічно в лютому місяці Римо-католицьке товариство влаштовувало в приміщенні Дворянського зібрання у Києві благодійний базар для зібрання коштів. Члени товариства влаштовували різноманітні секції, як-от кав'ярня, магазин оригінальних листівок, квітова лавка та ін. Дворяни жертвували гроші та предмети розкоші, які продавалися на базарі – так, наприклад, Кароліна Ярошинська пожертвувала в 1909 р. на базар 261 коштовну річ (чоловічі годинники, скриньки з кришталю, картини та ін.) [15, арк. 316 зв].

Благодійний захід такого рівня привертав увагу заможних жителів Києва. Базар відвідували не лише члени товариства: так, серед осіб, які пожертвували гроші на користь Римо-католицького благодійного товариства були графи В. Броель-Плятер, З. Грохольський, С. Дунін Карвицький, Колонна Часновський, К. Потоцький, В. Собанський, Е. і М. Тишкевич, графиня К. Стадницька, Сципіо дель Кампо, барон В. Гинцбург, О. Терещенко та ін.

Київське римо-католицьке благодійне товариство мало 5 закладів і 7 відділів, через які здійснювало доброчинну діяльність: притулок для престарілих жінок; притулок імені Св. Ядвіги для жінок, які шукають працевлаштування; 1-а дитяча столова імені графів Собанських, 2-а дитяча столова імені Св. Юзефа, робітничий дім імені Св. Вацлава, відділ навчання бідних дітей ремесел у приватних майстрів; відділ лікування слабких і хворобливих дітей; відділ пошуку занять для потребуючих; відділ постачання бідняків одягом та взуттям; відділ безоплатної медичної допомоги; відділ грошової допомоги; відділ організації різдвяної ялинки та Пасхального обіду для бідних [16, с. 3–4].

Один з відділів товариства – перша дитяча столова або денний притулок графа Фелікса і Михайла Собанських [15, арк. 322]. Цей відділ один з найперших проектів товариства – він з'явився у 1903 р. Ціль його створення – надавати дітям бідняків у віці 3–7 років денне харчування і догляд, а також привчати їх до корисних занять відповідно їх віку. Їдальня відкривалася щоденно з 8-ї ранку та працювала до 17-ї вечору. Їжа видавалася тричі на день. Щороку графи Собанські жертвували на роботу притулку значні кошти (у 1909 р., наприклад, ця сума складала 4 950 крб.) [15, арк. 323]. Решту необхідних коштів надавало товариство та окремі благодійники.

Друга дитяча їдальня або денний притулок імені Св. Йозефа почав свою роботу через три роки після першого – у 1906 р. Його мета схожа на попередню – опікуватися та утримувати бідних дітей у віці від 4 до 8 років. Столова працювала з 7 до 18 години в будні, та до 13 на вихідних і у свята. Опікункою столової була Кароліна Ярошинська, яка для закладу надала безоплатно приміщення у власній садибі.

Робітничий дім імені Св. Вацлава для хлопчиків відкритий 1 листопада 1907 р. в садибі, купленій Ядвігою Маньковською. Заклад призначався для опіки та навчання ремеслам хлопчиків римо-католицького сповідання і сиріт у віці від 8 до 16 років. Левову частину прибутків дому складали пожертви сім'ї Маньковських, решту – пожертви різних осіб, прибуток від продажу виробів учнів і відсотки від недоторкуваного капіталу Сирочинського [15, арк. 324зв]. У 1909 р. за даними звіту товариства у притулку проживало 10 сиріт і ще 55 учнів навчалося ремеслам [15, арк. 324].

Товариство займалося лікуванням слабких і хворобливих дітей. Лікарі-члени безкоштовно оглядали дітей бідних міських жителів, призначали їм лікування, товариство купувало та отримувало від аптекарів ліки за зниженими цінами або безкоштовно. На літо дітей, які потребували зміцнення здоров'я, перебування на свіжому повітрі та покращення харчування, відправляли в село. Заможні члени товариства приймали в своїх заміських садибах групи дітей по 10, а часом і 20 осіб. Так, наприклад, граф Еразм Красницький прийняв у маєтку в Одаї 15 дітей, Кароліна Ярошинська в Антополі – 22, Йосип Маньковський у маєтку Моя утримував 15, а в Уяржинцях – 21 дитину [15, арк. 326].

Після повернення дітей оглядали лікарі і для більшості такий відпочинок був корисним, що проявлялося у покращеному зовнішньому вигляді. У своїх звітах опікуни відділу вказували, в якому стані були їх підопічні – найчастіше ці діти страждали від золотухи, рахіту, анемії, мали погані зуби

та паразитів [15, арк. 325зв]. Не всі діти могли на ціле літо покинути сім'ю та поїхати в село, тому для таких хворобливих дітей товариство організовувало дозвілля та відпочинок у самому Києві. Так, граф Шембек дозволяв дітям влаштовувати ігри в його саду – діти проводили час на свіжому повітрі та отримували обід [15, арк. 326 зв].

Таким чином, релігійність благодійників мотивувала до пожертв на храми, а релігійність суспільства змушувала заможних осіб не бути байдужими до потреб свого приходу, у зв'язку з чим польські дворяни-землевласники найчастіше робили пожертви на храми у належних їм селах. В той час як Православна Церква користувалася підтримкою держави і не потребувала допомоги на будівництво та ремонт сільських церков, Римо-Католицька Церква на Правобережжі була обмежена самодержавством. Дворяни католики були фінансовою опорою своєї церкви, але навіть для благодійної діяльності на користь Римо-католицької церкви їм потрібна була прихильність влади.

Дворянство Київської губернії активно брало участь у створенні та роботі римо-католицьких благодійних товариств, які діяли в Києві, Бердичеві, Умані та Звенигороді на початку ХХ ст. і не припиняли своєї роботи з початком війни. Засновниками товариств були, як правило, члени польської громади зі знаті та духовенства.

На прикладі Київського Римо-Католицького благодійного товариства відзначаємо активну участь представників польського дворянства губернії в роботі благодійних закладів – притулків, їдалень, робітничого будинку, будинку для престарілих, якими опікувалося товариство. Загалом можна назвати Київське товариство «дворянським проектом», адже основа фінансування та склад організаторів і сподвижників була дворянською.

Список використаних джерел

1. Бойчук Я. Діяльність благодійних товариств етноменшин на Правобережжі України (1880–1914 рр.) / Я. Бойчук // Вісник аграрної історії. Збірник наукових праць. – 2013. – С.32–38.
2. Шостак В.І. Діяльність Римо-Католицьких благодійних товариств на українських землях у складі Російської імперії на початку ХХ століття / В. І. Шостак // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство». Випуск 10. – С. 197–206.
3. Білобровець О. Діяльність польських благодійних організацій на Правобережній Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Білобровець // Матеріали ІV Волинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції. – С. 14–18.
4. Ніколаєнко О. Благодійницька діяльність польських жінок Наддніпрянщини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Ніколаєнко // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 14. – С. 100–105.
5. Рубльова Н. Ліквідація в Україні ієрархії Римо-Католицької церкви (кінець 1917–1937 рр.) / Н. Рубльова // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. – № 2/4 (13/15). – С. 311–330.
6. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАК України), ф.442, оп.862, спр. 223, 23 арк.
7. ЦДАК України, ф. 442, оп. 861, спр. 25, 15 арк.
8. Там само, оп. 863, спр. 276, 7 арк.
9. Там само, оп. 864, спр. 83.
10. Там само, оп. 862, спр. 65, 9 арк.
11. Буравський О. Благодійницька та культурно-освітня діяльність Римо-католицької церкви на Правобережній Україні (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). / О. Буравський // Українське релігієзнавство. – 2009. – № 49. – С. 206–214.
12. Путова А. Католицькі періодичні видання Києва початку ХХ сторіччя / А. Путова // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення восьмої всеукраїнської науково-теоретичної конференції, Львів, 24–26 жовтня 2003. – Львів, 2003. – С. 837–842.
13. Повне зібрання законів Російської імперії. Зібрання третє. Том ХХVІ. Відділ 1. 1906 г. – СПб, 1909. – 1157 с.
14. ЦДАК України, ф. 274, оп.1, спр. 2931, 164 арк.
15. Там само, ф. 442, оп.641, спр.48, 539 арк.
16. Киевское римско-католическое благотворительное общество. Устав Киевского римско-католического благотворительного общества. – К., 1916. – 20 с.

Татьяна Исса

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ ПОМОЩЬ ПОЛЬСКОГО ДВОРЯНСТВА РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКОМУ НАСЕЛЕНИЮ КИЕВСКОЙ ГУБЕРНИИ ВНАЧАЛЕ XX ВЕКА

В статье освещается благотворительная помощь польского дворянства римско-католической церкви и социально незащищенному населению этой конфессии в начале XX в. На основании архивных и опубликованных материалов отмечено активность польского дворянства губернии в сфере благотворительности в годы Первой мировой войны, в частности участие в создании и работе Киевского римско-католического благотворительного общества. Доказано, что римско-католические костелы постоянно были объектом дворянской благотворительности.

Ключевые слова: Киевское римско-католическое благотворительное общество, дворянство, поляки, благотворительность, костелы.

Tetiana Issa

CHARITABLE SUPPORT OF THE ROMAN CATHOLIC POPULATION OF THE KIEV PROVINCE BY POLISH NOBILITY IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY

This article highlights the role and contribution of charitable support of the Roman Catholic Church and socially unprotected Roman Catholic population by Polish nobility in the early twentieth century. Archival materials mark high charitable activity of the Polish nobility during the First World War. Polish nobility participated in the creation and work of the Kiev Roman Catholic Charitable Society. Investigated that the Roman Catholic kostels were always an object of the noble charity.

Key words: Kyiv Roman Catholic charitable society, the nobility, Poles, charity, churches.

УДК 94(477.83/.86):323.13 «1900/1914»

Віталій Гайсенюк

РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА МОСКВОФІЛІВ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ГАЛИЧИНИ (1914–1915 РР.)

Автор з'ясував, що православна віра займала одне з чільних місць в ідеології москвофілів, скерованій на русифікацію галичан та їх злиття з російським народом. Відтак, навернення у православ'я здійснювалося активними темпами. Однак, через радикальний підхід до розв'язання релігійної проблеми (зокрема, утиски інших конфесій) релігійна діяльність москвофілів загалом не мала бажаних успіхів і навіть навпаки – відштовхнула західноукраїнське населення від православ'я.

Ключові слова: москвофіли, С. Бендасюк, уніати, православ'я, Галичина.

На початку Першої світової війни війська Російської імперії окупували західноукраїнські землі, що перебували у складі Австро-Угорської імперії, та розпочали активні заходи з русифікації цих територій, на які Росія здавна мала історичні претензії. Одним з аспектів асиміляції українських земель була реалізація плану з навернення («повернення») греко-католиків Галичини у православ'я. Релігійне питання вже не одне століття було одним зі стовпів російської національної ідеї. Формула міністра народної освіти Уварова «православ'я – самодержавність – народність» на початку ХХ ст. була неабияк актуальною для скріплення багатонародної Російської імперії і для реалізації прагнень радикальних москвофілів з уніфікації Галичини з російськими землями. Релігійний аспект цього процесу, а також недослідженість у історіографії безпосередньо теми релігійної політики москвофілів і становить наукову актуальність дослідження. Заразом, воно має й неабияку суспільну актуальність на нинішньому етапі історії України, адже проросійські терористи на Донбасі з гаслами «За православну віру» знищують усі прояви українськості регіону. Пошук коренів такої поведінки та проведення історичних паралелей, відтак, справді має сенс.

Стаття базується на використаних джерельних матеріалах Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (ф. 361 – «Канцелярія військового генерал-губернатора Галичини», де містяться матеріали про діяльність москвофілів у роки першої російської окупації Галичини), Державного архіву Тернопільської області (ф. 370 – «Управління начальника Збаразького повіту Тернопільської губернії», де знаходимо матеріали про заміну греко-католицьких священиків на православних у декількох селах), матеріалах тогочасних газет «Украинская жизнь», «Прикарпатская Русь», «Нива», «Голось народа», «Львівсько-архієпархіальні відомости», «Свобода», «Львовское военное слово», «Вістник Союза визволення України», «Вільне життя», «Діло», у яких всебічно висвітлюється релігійна політика російської влади та москвофілів у Галичині, аналізується її вплив на українське населення. Тут знаходимо і статті головного активіста православного руху – москвофіла С. Бендасюка.

Історіографічний матеріал, використаний у процесі написання статті, представлений дослідженнями О. Мазура, В. Расевича, В. Вериги, Ю. Романишина, у яких автори поміж іншим торкаються і релігійного питання, однак не надто акцентуються на ньому та, окрім констатації фактів, не формулюють власних узагальнень. Відтак, стаття майже цілком побудована на джерельних матеріалах.

З російською окупацією давня митрополича кафедра у Львові була тимчасово заміщена архієпископом, доти, поки патріарх константинопольський не затвердить нового митрополита чи не передасть синоду своїх прав з вищого духовного управління Галичиною. Найвище керівництво Буковинською єпархією покладено на архієпископа кишинівського і бессарабського Платона, який замінив В. Репту, що втік разом з австрійськими військами, що відступали [1, с. 101].